

Inhoud

Voorwoord	7
1. Merkel en de wereld	13
De 'koningin van Europa'	13
Vluchtelingen van overal	22
Omgaan met Poetin	35
Met de Britten, maar anders	48
2. De erfenis	61
Een uitzonderlijke vrouw	61
De Amerikaanse vriend	69
Duitse 'atoombom'	76
Op weg naar de euro	83
Wantrouwen tussen Parijs en Bonn	91
3. De storm	101
Fraude in Athene	101
De macht van de financiële markten	110
Wie regeert: politici of beleggers?	117
De lange arm van Washington	123
4. Alle wegen leiden naar Berlijn	133
De 'goudroof'	133
Crisismanagement door Merkozy	139
Duits Europa bestaat niet	153
Merkels vertrouwelingen	163

5. Monetaire goochelaars	171
God in Frankfurt	171
Merkel en Super Mario	181
Hervormen doet pijn	202
Rebellen in Athene	217
6. Merkels Europa	225
‘Wij zijn het volk’	225
Opstand in het oosten	240
Het grote plan van Merkel en Macron	252
Epiloog	265
Dankwoord	275
Noten	277
Index	297

Voorwoord

‘Let op deze vrouw.’ Dat zei een ervaren partijgenote van Merkels christen-democratische CDU tijdens een partijcongres in Leipzig. Ze wees naar het podium waarop Angela Merkel zat als vice-voorzitter van de partij. Naast voorzitter Wolfgang Schäuble.

Merkel was minister van Milieu, Natuurbehoud en Atoomveiligheid in het laatste kabinet van Helmut Kohl, kanselier van de eenwording. ‘Zij gaat het ver schoppen’, wist de partijgenote, een actief lid van de vrouwenwerkgroep van de CDU.

Ja, ogenschijnlijk heeft ze alles tegen, reageerde zij op mijn vragende blik. Merkel is vrouw, protestant en komt uit de vroegere DDR. Maar, vervolgde zij: ‘Merkel staat ergens voor en ze is heel flink.’

Op fluistertoon voegde ze eraan toe: ‘De partij is hard aan vernieuwing toe na de eeuwige Helmut.’ De progressieve vrouwen in de CDU stonden achter Merkel, op hen kon ze rekenen. Dat stond vast. Het was 1997.

Twintig jaar later is Angela Merkel de stille leider van Europa. Van haar Europese collega’s is zij het langst aan de macht. Twaalfjaar kanselier van Duitsland. De eerste vrouw in de bondskanselarij. In de voetsporen van beroemde voorgangers als Konrad Adenauer en Helmut Kohl.

Chancellor of the Free World noemde *Time* haar. Al in 2015, ver voordat Donald Trump werd gekozen tot president van de Verenigde Staten, plaatste het blad een portret van de bondskanselier op de omslag.¹ Het was een statement. Want in het najaar van 2015 lag Merkel in eigen land, en ook in Europa, zwaar onder vuur.

In een lange septembernacht had ze besloten duizenden Syrische vluchtelingen acuut op te vangen. Vluchtelingen

die door Hongarije waren geweigerd. ‘We hebben de plicht ze te helpen’, zei Merkel, de domineesdochter uit het Oost-Duitse Templin. En ze verwelkomde de Syriërs, ongeacht hun verleden. Een menselijke daad. Talloze Duitsers steunden haar en stonden klaar om de vluchtelingen te helpen met voedsel, warme kleren en een bed.

Merkel werd het goede geweten van Europa.

Maar bij andere Duitsers, bij veel Europeanen en ook bij Nederlanders, stuitte de hulpactie van die avond op hevige weerstand. Niet iedereen was het eens met de politiek van open grenzen, hoewel het Schengen-akkoord al ruim dertig jaar vrij reizen in Europa mogelijk maakte. In 2015 kwamen er uitzonderlijk veel vluchtelingen naar Europa: 1,3 miljoen. Ruim 900.000 van hen werden in Duitsland opgevangen. Was dat niet veel te veel? Konden de eigen burgers zoveel nieuwkomers wel aan?

Onvermurwbaar bleef de kanselier achter haar besluit staan. Voor haar was de open-deur-politiek en de eenmalige hulpactie aan de Syriërs een kernprincipe van Europese samenwerking.

Leiders worden vooral getest in zwaar weer. Merkel bleef overeind. Met de opname van vele vluchtelingen vroeg ze meer van haar land dan menig politicus zou durven. Daarom gaf *Time* haar een steun in de rug met de eretitel ‘kanselier van de vrije wereld’.

Die titel heeft zij waargemaakt. Want in de zomer van 2017 speelt Angela Merkel nog steeds een voortrekkersrol bij de aanpak van het vluchtelingenvraagstuk. Met haar team heeft zij een migratiestrategie ontwikkeld die niet alleen voorziet in de opvang van vluchtelingen in de Europese Unie. Ook de oorzaken van de migratie moeten worden aangepakt. Dat kan via grootscheepse investeringsprojecten om Noord-Afrika economisch verder te ontwikkelen.

Een enorme opgave waarvoor een lange adem en volharding zijn gewenst. Merkel weet dat uit ervaring. Voor haar staat politiek gelijk aan het 'krachtig en langzaam boren in harde planken', zoals de beroemde Duitse socioloog Max Weber het honderd jaar geleden beschreef.

Gezien de bevolkingsexplosie op het Afrikaanse continent zal het migratieprobleem de komende tijd almaar urgenter worden. Italië trok in juni 2017 al aan de noodrem. Het was gedwongen havens te sluiten omdat het nieuwe bootvluchtelingen niet langer kon opvangen.

Merkel wil vooruit met de Europese samenwerking. En met alle andere ingewikkelde economische en mondiale problemen die haar bezighouden. Dat doet zij niet alleen, maar in nauwe samenwerking met andere leiders, bovenal met de energieke en ideeënrijke Franse president, Emmanuel Macron.

Zij kent de les van de geschiedenis van de afgelopen zeventig jaar: zodra Frankrijk en Duitsland op dezelfde lijn zitten, is het makkelijker overeenstemming te vinden met de andere leden van de Europese Unie.

Nu de Verenigde Staten met het 'America First' de wereld niet langer zien als een gemeenschap, maar als een arena waarin landen voor hun eigen belang strijden, beschouwen Merkel en Macron zich als de internationale tegenpool van de opgewonden Trump.

'Wie gelooft de problemen van deze wereld met isolationisme en protectionisme te kunnen oplossen, begaat een geweldige vergissing', zei een gedreven Merkel in de Bondsdag, aan de vooravond van de zoveelste bijeenkomst van Europa's politieke leiders.²

In een open geglobaliseerde wereld valt alleen samen iets bereiken. Daarvan is Merkel overtuigd. Het betekent gemeenschappelijke oplossingen zoeken, compromissen

sluiten. Polderen. Daar is niet slechts Nederland goed in. Ook Merkel kan dat als geen ander.

De bondskanselier heeft een doel. Zij wil Europa toekomstbestendig maken. Dat geldt ook voor de euro. Al bij de aanpak van de eurocrisis, die in 2010 losbrak, speelde Merkel een centrale rol. Ze hield de Europese eenheidsmunt overeind en Europa bij elkaar.

‘Haar kundigheid om de richting en snelheid van beslissingen in de EU te controleren was opvallend’, weet Peter Ludlow, Brits historicus en chroniqueur van Europese toppen. Hij schrijft de redding van de euro vooral toe aan Merkel. De Franse president Nicolas Sarkozy, haar tegenhanger, verplaatste destijds vooral ‘veel wind’. De sturende persoon was de Duitse kanselier.³

Tegelijkertijd zet Merkel zich in voor een duurzame vredesregeling tussen Oekraïne en Rusland. Met de invasie van de Krim en de sluipende diefstal van Oost-Oekraïne bedreigt de Russische leider Poetin het hart van Europa. Dat is haar overtuiging.

Inderdaad, de wereld is onrustig. Ze is verdeelder geraakt. Alertheid en doortastendheid zijn gevraagd. Want de wereld wacht niet op Europa.

Merkel wil dat Europa het lot in eigen handen neemt. Duitsers en Europeanen horen zich te realiseren dat ze in de toekomst internationaal meer verantwoordelijkheid moeten dragen. Vooral op het gebied van veiligheid en defensie.

Hoe ziet het Europa van Angela Merkel er dan uit? Dit boek biedt inzicht in de ideeënwereld van de politieke leider van het herenigde Duitsland. Het land dat Merkel met haar menselijkheid, ruimhartigheid en tolerantie een ander gezicht heeft gegeven. De eigenzinnige lidstaten van de Europese Unie verdragen haar Duitsland.

Maar de bijtende kritiek hangt in de coulissen. En de vrees voor Duitse dominantie broeit altijd onder de oppervlakte, weet de kanselier.

Ook daarom is Merkel een leider op kousenvoeten. Ze speelt niet de baas, ze stuurt diplomatiek, in stilte. Ze maakt het mogelijk dat Duitsland leidend is in Europa, zonder dat andere Europese leiders zich bedreigd voelen.

Angela Merkel heeft zich geëmancipeerd. Van Kohls 'Mädchen' tot CDU-partijvoorzitter, bondskanselier en tot 'koningin' van Europa. Voor de vierde keer waagt ze dit najaar de sprong naar het kanselierschap. De kans is groot dat ze opnieuw wint.

Toen zij besloot de politiek in te gaan, liet Merkel weten dat ze de tweede kans wilde grijpen die Duitsland van de geschiedenis heeft gekregen. Dat deed ze, met beide handen. Ze loodste de Europese landen door de eurocrisis om een belangrijk doel te verwezenlijken: een concurrerend Europa met een sociaal gezicht. Daar wordt uitgebreid bij stilgestaan; de eurocrisis vormt het hart van deze publicatie. Werken aan Europa betekent permanent werk in uitvoering. Met de vernieuwer Macron in het Franse Élysée en Merkel in Berlijn kan dat doel dichterbij komen.

Voor dit onderzoek is geput uit talrijke bronnen. Partijcongressen van Merkels CDU, verkiezingscampagnes met Merkel, onder meer in haar politieke 'Heimat' Mecklenburg-Vorpommern. Biografieën over Merkel, achtergrondgesprekken met haar medewerkers in de Berlijnse politiek, in de bondskanselarij, met diplomaten in Den Haag, Brussel en Parijs, met bankiers, economen, wetenschappers en Europese politici. Archiefmateriaal van het ministerie van Algemene Zaken, Buitenlandse Zaken en Financiën. Verder zijn bronnen geraadpleegd van het Auswärtiges Amt in Berlijn, het Bundesministerium für Finanzen,

het Bundeskanzleramt, de Bundestag, de Bundesbank in Frankfurt, de archieven van de Konrad Adenauer Stiftung in Sankt Augustin, de Europese Centrale Bank in Frankfurt en De Nederlandsche Bank in Amsterdam.

Om inzicht te krijgen in haar opvattingen heb ik bovendien ruim zesduizend speeches van Merkel gelezen, die zij in de Bondsdag, overal in Duitsland en wereldwijd heeft gehouden; vanaf het jaar 2000, toen ze CDU-partijvoorzitter werd, tot de zomer van 2017.

Angela Merkel mag volgens sommigen een beetje saai overkomen, ze mag treuzelen voor ze een besluit neemt. Maar ze staat voor stabiliteit, bedachtzaamheid en continuïteit. En zodra het om waarden gaat kan ze strijdvaardig zijn.

‘Met Merkel aan het stuur kom je altijd aan’, zei de sociaal-democraat Franz Müntefering eens, vice-kanselier in haar eerste kabinet.⁴ Dat vertrouwen van een politieke tegenstander in Merkels stuurmanskunst is inderdaad veelzeggend.

Michèle de Waard

Den Haag/Berlijn, augustus 2017

1. Merkel en de wereld

De 'koningin van Europa'

Wie wil weten wat Angela Merkel denkt, moet goed naar haar gezicht kijken. Als door een wesp gestoken keek de kanselier toen Donald Trump in het Witte Huis een grapje probeerde. 'Dan hebben we op zijn minst iets gemeen', zei de Amerikaanse president tijdens de persconferentie begin 2017. De vraag ging over afluisteren door Trumps voorganger Barack Obama. Binnen enkele seconden veranderde de mimiek van Merkel dramatisch. Ze draaide haar hoofd kort naar Trump, verstard, met grote ogen. Staarde even voor zich uit. Toen keek ze hem opnieuw aan, vorsend met fronsende wenkbrauwen. Daarna wendde ze langzaam haar blik af van de president – soeverein, met haar onverstoorbare glimlach.

Niet te geloven. Maar als er één dag was die Merkel nog minder snel zou vergeten, dan was het 9 november 2016. Een boze droom werd werkelijkheid. Die dag werd bekend dat de Amerikanen *The Donald* tot nieuwe president hadden gekozen. Tot verrassing van velen. De vastgoedmagnaat Donald Trump had tijdens zijn campagne de draak gestoken met alles waar Duitsland voor staat. De NAVO was achterhaald. Het Britse vertrek uit de Europese Unie verdiende navolging. Hij wilde de VS economisch afschotten. Merckels vluchtelingenpolitiek was 'rampzalig'. De kanselier van Duitsland had de macht over de grenzen verloren en terroristen binnengelaten. En terwijl Oost-Europeanen ruim 25 jaar geleden hadden gestreden om het 'Ijzeren Gordijn' tussen Oost- en West-Europa af te breken, beloofde de onbesuisde presidentskandidaat zijn kiezers een muur te

bouwen tussen Amerika en Mexico. Merkel had er in Berlijn allemaal kennis van genomen.

In de stortvloed van felicitaties aan de nieuwe wereldleider bewaarde de kanselier zorgvuldig afstand. Voorop liep de Franse Marine Le Pen, de leider van het extreem-rechtse Front National. Nog voordat de definitieve uitslag bekend was, stuurde Le Pen in alle vroegte een tweet rond met felicitaties voor Trump en 'voor het Amerikaanse volk, vrij!' De Russische president Vladimir Poetin hoopte op herstel van de dialoog tussen Moskou en Washington. De Chinese president Xi Jinping keek uit naar samenwerking op basis van principes als 'non-conflict, non-confrontation, mutual respect'. Zijn land was door Trump beticht van manipulaties, diefstal en oneerlijkheid bij het zakendoen.

Net als velen had ook Merkel met bijzondere spanning naar het resultaat van de verkiezingsstrijd uitgekeken, zei ze op de dag van de uitslag. Dat de kanselier liever Hillary Clinton in het Witte Huis had gezien, was in Berlijn bekend. Merkel maakte er in haar verklaring geen geheim van dat ze de Amerikaanse campagne soms 'moeilijk te verdragen' vond. Desondanks gold voor de Duitsers: ze waren met geen land buiten de Europese Unie nauwer verbonden dan met de Verenigde Staten. De kanselier bood de president haar nauwe samenwerking aan, maar ze stelde wel één voorwaarde: respect voor 'waarden die beide landen verbinden zoals democratie, vrijheid, respect voor het recht en de waarde van mensen onafhankelijk van afkomst, huidskleur, religie, geslacht, seksuele geaardheid of politieke opvatting'.¹

Daarmee gaf Merkel een krachtig signaal af. Een dag later herhaalde ze deze voorwaarde in een telefoontje met de nieuwe president. Merkel was de enige internationale politieke leider die de achteloze Trump subtiel maar beslist zijn plaats wees. Haar zelfbewuste toon was tekenend voor

de lange weg die Duitsland na de Tweede Wereldoorlog had afgelegd. Het was Amerika geweest dat de Duitse bevolking na de grote ontsporing had doordrongen van deze westerse waarden. En wel op zo'n overtuigende manier dat nieuwe generaties Duitsers deze waarden hadden verinnerlijkt.

Vrijheid stond bij Merkel boven alles. Had zijzelf met de ineenstorting van het communisme niet ervaren welke mogelijkheden de nieuwe vrijheid bood? 'Wie eenmaal in zijn leven zo positief is verrast, houdt veel voor mogelijk', zei Merkel in een toespraak voor het Amerikaanse Congres ter gelegenheid van de val van de Berlijnse Muur.²

Fritz Stern, de Duits-Amerikaanse historicus, zei dat Duitsland met de hereniging 'een tweede kans' had gekregen – een zeldzame historische gift aan landen en aan mensen.³ Angela Merkel is precies de persoonlijkheid die deze tweede kans voor Duitsland kan benutten. Ze is in alles het tegenovergestelde van de drieste Amerikaanse leider. Ze is bescheiden, bedachtzaam en gedisciplineerd. 'Deze vrouw is niet bezeten van zichzelf', merkte de Duitse publicist Bernd Ulrich over haar op.⁴

Merkel is een typische bèta-wetenschapper, een natuurkundige. Ze is rationeel. Situaties denkt ze van tevoren helemaal tot het eind uit, ze wikt en weegt en neemt ten slotte een besluit. 'Vorbereiding is het allerbelangrijkste', zei ze tijdens de eurocrisis.⁵ In moeilijke situaties, zoals bij de onderhandelingen over de euro, kun je alleen succes boeken met een helder plan.

In een land waar gepassioneerde retoriek en machogedrag tot vernietiging hebben geleid, zijn haar analytische gereserveerdheid en gebrek aan publiek egogedrag een teken van politieke kracht, schreef de Amerikaanse publicist van *The New Yorker* George Packer. 'The Quiet German', noemde hij de 'mchtigste vrouw ter wereld'.⁶

Merkel kan zwijgen. Dat heeft ze in de DDR geleerd, strategisch stil zijn. Haar kun je een geheim toevertrouwen. Overhaaste besluiten neemt ze niet. Ze kan eindeloos treuzelen. Haar partijgenoten en ook Europese partners kunnen zich daar zo nu en dan behoorlijk aan ergeren. Er is in Duitsland zelfs een werkwoord afgeleid van dit trage besluitvormingsproces: *merkelen*.

Haar natuurkundige opleiding heeft haar relatief pragmatisch gemaakt, zegt ze zelf. Merkel is een typische polderaar, ze zoekt het compromis. Ze wil partijen aan de tafel zien te krijgen en afspraken maken. Ze werkt liever aan een compromis dan dat ze een bepaalde opvatting probeert door te drukken. Politiek haalbare oplossingen bereiken, daar gaat het in haar beroep om, zegt ze.

Een van de geheimen van Merkels succes wordt haar behendige omgang met ijdele mannen genoemd. Die kan ze ontwapenen. 'Ze weet: jonge Auerhanen schiet je het best als ze bronstig zijn. Angela Merkel is de geduldige jager op bronstige hanen. Met engelengeduld wacht ze, tot ze aan zet is', zei de Beierse CSU-politicus Michael Glos over haar met zijn onnavolgbare humor. Dat was een jaar voordat ze kanselier werd. Merkel had als partijsecretaris een hele reeks CDU-politici in het parlement weten te degraderen. Glos had het van nabij meegemaakt als vice-voorzitter van de CDU/CSU-fractie in de Bondsdag. Later werd hij minister in haar kabinet.⁷

Die behendige omgang met ijdele mannen legde ze ook aan de dag als kanselier. Politieke tegenstanders in de CDU die haar naar de kroon staken, wist ze steeds tijdig weg te promoveren. Op het internationale vlak heeft ze eveneens handigheid ontwikkeld in het contact met ijdele autocraten als de Russische leider Poetin en de Turkse president Erdogan. Ook met de Amerikaanse president Trump, die ze vijf

maanden na zijn verkiezing in Washington bezocht. Merkel laat zich niet van haar stuk brengen, ze legt haar wensen op tafel en geeft onverbloemd haar mening. ‘Ze kan *knallhart* zijn als het moet’, aldus een collega uit de partij. Als het om marginale dingen gaat, probeert ze het vriendelijk. ‘Maar zodra het om het wezenlijke gaat, kan ik net zo hard zijn als mannen’, vertrouwde Merkel toe aan Herlinde Koelbl, schrijver en fotograaf.⁸

In de loop der jaren heeft ze wel geleerd om door te bijten. ‘Ik moet harder worden, anders loopt niets’, zei ze tegen Jürgen Leinemann van *Der Spiegel*, toen ze nog maar enkele jaren in de politiek actief was. In die tijd rookte ze een pakje sigaretten per dag. Scènes uit haar begintijd als minister waarbij ze in tranen uitbarstte, zijn verleden tijd. Al hadden de Amerikaanse president Obama en de Franse president Sarkozy haar midden in de eurocrisis bijna weer zo ver toen ze samen de kanselier onder zware druk zetten, omdat Duitsland met veel meer geld over de brug moest komen voor een reddingsfonds. Merkel bleef onvermurwbaar.

Onder druk moet je niet in paniek raken, weet ze. Afstand houden en je niet in de hoek laten drukken als iemand luid en zeer emotioneel zijn gelijk probeert te halen. Rustig blijven en de anderen duidelijk maken dat je niet van plan bent aan dat ritueel mee te doen. Dat had ze al vroeg in het politieke bedrijf in eigen land geleerd. Bij het regelmatige crisioverleg met haar 27 Europese collega’s in Brussel, waarbij vaak uiteenlopende belangen op het spel stonden, raakte ze hier heel bedreven in.

Een groot deel van Merkels kanselierschap is getekend door crises. De internationale kredietcrisis die uit de VS kwam overwaaien in 2007. De financiële crisis in de eurolanden, met Griekenland als hoofdpijndossier. De vluchtelingen crisis. En dan de crisis aan de oostgrens van

Europa, nadat Rusland de Krim en het oosten van Oekraïne had bezet. Tijdens deze crises groeide Merkel in haar baan als kanselier. Met haar besluit om de euro te redden werd ze de sturende kracht in Europa. Altijd samen – met Frankrijk, maar ook met Nederland en de andere Europese bondgenoten. ‘Ik wil geen Europa dat een museum is voor alles dat ooit goed was, maar een Europa waarin succesvolle nieuwe dingen worden gemaakt’, zei ze in een interview midden in de eurocrisis.⁹ Dat betekende voor veel landen die moesten hervormen ‘vele, vele grote veranderingen’. Daarom was het volgens Merkel ook nodig dat landen elkaar ondersteunden.

Ze vindt het inspirerende aan haar baan als bondskanselier dat er steeds nieuwe problemen zijn die om een antwoord vragen. ‘Ik neem graag verantwoordelijkheid op me om oplossingen voor mensen te zoeken’, antwoordde ze eens op de vraag naar haar drijfveren.¹⁰

Bij het ontwarren van een probleem gaat ze behoedzaam te werk. Steeds voorzichtig. Daarmee brengt ze in praktijk wat Willy Brandt – oud-kanselier en sociaal-democraat – ooit *die Politik der kleinen Schritte* noemde. ‘Ik stort me niet in het gevaar zonder na te denken over het nut van het geheel en de kans op mislukking’, zei Merkel tegen Koelbl. Tijdens de crisis in de eurozone lukte dat, meestal. Maar op die avond van 4 september 2015 toen duizenden Syrische vluchtelingen in Hongarije over de snelweg naar Duitsland wilden lopen, waren de risico’s niet te overzien. Merkel moest snel handelen zonder alle gevolgen van tevoren te kunnen overdenken.

De vluchtelingen mochten Duitsland in, besloot ze. Zonder de gebruikelijke paperassen. Het was een ‘humanitaire uitzondering’, zei Merkel. Als er een noodsituatie is, moet er worden geholpen. ‘De *Willkommenskultur* in Duitsland is groot’, sprak haar rechterhand Peter Altmaier ’s avonds voor de camera’s.

De kanselier heeft het geweten. Er was ook lof voor haar menslievendheid, maar de golf van verwijten en verwensingen zou de daarop volgende dagen en maanden aanhouden. De felste kritiek kwam van de zusterpartij CSU uit Beieren. Merkel bleef achter haar besluit staan.

Met de jaren is de politicus Merkel wantrouwender geworden. 'Een kwestie van overleven, om in de politiek niet voortdurend teleurgesteld te worden', zei ze al na haar eerste ministerschap. Volgens haar biograaf Gerd Langguth was Merkel altijd al 'zeer wantrouwend'.¹¹ Ze zei eens dat dit met haar achtergrond in de DDR te maken had. Al op school leerde ze leven in twee verschillende werelden. Van haar ouders had ze meegekregen tegenover leraren, sommige klasgenoten of vertegenwoordigers van de staat nooit te zeggen wat ze werkelijk dacht. Daar is menigeen bedreven in die woont in een dictatuur waar de geheime dienst de bevolking in de gaten houdt. Merkel heeft geleerd haar individualiteit voor zichzelf te bewaren. 'Als we in de DDR iets hadden geleerd, dan was het een goede neus ontwikkelen voor eerlijkheid', zei Merkel.¹²

Over haar privéleven met haar tweede echtgenoot Joachim Sauer vertelt ze weinig. Haar eerste man, Ulrich Merkel, was een studentenliefde. In de DDR trouwden mensen jong. Merkel was pas 23, maar als je trouwde, kreeg je eerder een woning. Al gauw liep de relatie spaak, maar ze behield zijn naam. Haar huidige echtgenoot Sauer is net als Merkel wetenschapper, en werkt als chemicus. Tijdens de DDR stond hij bekend als kritisch tegenover het reëel existierende socialisme. Merkel kent hem van de Academie van Wetenschappen, waar ze zelf ook werkte.

Als 'man van' is Sauer ongeschikt, vindt hij zelf. De chemicus leidt zijn eigen leven en blijft graag buiten de publiciteit. Maar op de Bayreuther Festspiele is hij elk jaar

weer, zelf in smoking, naast Merkel in haar sjiekste jurk. Op spaarzame momenten nodigt Merkel politici op wie ze gesteld is uit om naar paleis Meseberg te komen, het officiële gastenverblijf van de regering even buiten Berlijn. Zodra Sauer aan de zijde van de kanselier verschijnt, weten *Kanzlerwatchers* dat hier aan een bijzondere relatie wordt gewerkt. De Nederlandse premier Mark Rutte was erbij toen Merkel op Meseberg informele gesprekken voerde met diverse politieke leiders uit Scandinavië over de gevolgen van het Britse vertrek uit de Unie.

Thuis in Berlijn, in hun appartement tegenover het Pergamommuseum, ontvangen Merkel en Sauer geen politieke gasten. Wel hecht Merkel er waarde aan regelmatig naar hun *Datsche* te rijden, vlak bij haar ouderlijk huis in Templin ten noorden van Berlijn. Het is een eenvoudig buitenhuisje midden in de Uckermark, in Brandenburg – een regio waar ook schrijvers zich graag terugtrekken. Dan loopt Merkel het liefst in jeans en trui. Ze zoekt haar oude moeder op en als het even meezit bakt ze *Pflaumenkuchen*. Pruisentaart, daar is Joachim dol op, verklapte ze eens.

En met de kanselier kun je ook lachen. Dat weten sommige Duitse journalisten, die Merkel goed kennen van lange reizen naar China of Japan. Ze is een meester in imiteren. Hoog in de lucht trekt ze grimassen, verdraait haar stem en weet Vladimir Poetin of de vroegere Franse president Jacques Chirac perfect na te bootsen. Haar lievelingsgrap-pen zijn doordrenkt van bijtende kritiek op het socialisme, merkte Stefan Kornelius op in zijn boek over Merkel. Hij schrijft over internationale politiek bij de *Süddeutsche Zeitung* en heeft veel reizen met Merkel meegemaakt.¹³

In twaalf jaar kanselierschap is het Merkel in ieder geval gelukt iets persoonlijks van zichzelf te laten zien, maar niet te veel. ‘Dat maakt haar sympathiek bij veel mensen’, zegt

Andrea Römmele, hoogleraar politieke communicatie in Berlijn.¹⁴ Een half jaar voor de Bondsdagverkiezingen die in september 2017 worden gehouden, gooide Merkel bij een meerderheid van de Duitsers, zestig procent, opnieuw de hoogste ogen voor het kanselierschap. En dat op een moment waarop haar rivaal SPD-kandidaat Martin Schulz het hoogtepunt van zijn populariteit beleefde (52 procent).¹⁵

Merkel is vooral zichzelf gebleven. Römmele noemt het 'een fenomeen' dat zij na zoveel jaren in de politieke Berlijn-bubbel nog 'authentiek' is. Angela Merkel staat voor stabiliteit en voor fundamentele waarden. Maar suggereren dat ze de 'laatste verdediger' is van de vrije wereld vindt zij 'absurd'. 'Geen mens alleen kan dingen ten goede veranderen. Ook al is hij nog zo ervaren', reageerde Merkel tijdens een persconferentie. Ze zei dat anderhalve week na Trumps verkiezing toen ze in Berlijn haar kandidatuur bekendmaakte. Merkel had er lang over moeten denken, maar nog één keer wil ze meedingen naar het kanselierschap.

Deze verkiezingen worden 'moeilijker dan ooit', zei ze. De samenleving is op alle vlakken gepolariseerd. Merkel wil werken aan versterking van de sociale samenhang in haar eigen land en in Europa. 'De boel bij elkaar houden', noemde Job Cohen dat toen hij nog burgemeester van Amsterdam was, nadat een politieke moord was gepleegd in zijn stad.

Er staat veel op het spel. 'Onze manier van leven is in het geding', zei Merkel bij de persconferentie over haar kandidatuur. De eurocrisis smeult nog na. De Britten willen de Europese Unie verlaten. De situatie in de wereld is gaan wankelen – met Poetin, die eigenmachtig de grenzen in Europa verlegt, met een onvoorspelbare wereldleider in het Witte Huis en met populistische partijen die zich tegen open grenzen en internationalisering keren.